

**"AHMET METİN VE ŞİRZAD" ROMANININ
SULTAN II. ABDÜLHAMİT'E TAKDİMİ ve BİR MARUZAT**

Şahmurat ARIK*

Özet

Muallim Nâcî'nin genç denilebilecek bir yaşta vefat etmesi, kayın pederi Ahmet Midhat ve devrin padişahı Sultan Abdülhamit'i derinden sarsar. Abdülhamit, cenaze masraflarının kendi ödeneğinden karşılanmasını ve Naci'nin Sultan II. Mahmut'un türbesinin bulunduğu hazireye gömülmesini emreder. Osmanlı Sultanı'nın bu ilgisi, Ahmet Midhat'ın kederini bir nebze olsun hafifletmiştir. Aradan bir müddet geçer ve Hâce-i Evvel, o zaman itibariyle en son kaleme aldığı Ahmet Metin ve Şirzad romanını Abdülhamit'e takdim eder. Bu eser vesilesiyle de Muallim Nâcî'ye bir mezar taşı dikilmesine izin verilmesini, Sultan'dan istirham eder. Ahmet Midhat'ın bu maruzatı, sanatkârlara büyük kıymet veren Abdülhamit tarafından uygun görülür. Mezar taşının masrafları Padişah tarafından karşılanır ve Muallim Nâcî'nin bugünkü mezar taşı dikilir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Ahmet Midhat, Ahmet Metin ve Şirzad, Roman, Mezar taşı

Abstract

The death of Muallim Naci at a relatively young age affects his father – in-law Ahmet Midhat and the sultan of that period Abdülhamit deeply. Abdülhamit communds that the ewpenses for the funeral will be afforded by his own fund and Muallim Naci will be buried into the enclosed graveyard where Sultan Mahmut II. is also buried. Ottoman Sultan's interest alleviates the misery of Ahmet Midhat to some extend. After a while, Hâce-i evvel presents his latest novel "Ahmet Metin ve Şirzad" to Abdülhamit. And then, he asks the Sultan to let him erect a gravestone onto the grave of Muallim Naci. Ahmet Midhat's request is accepted by Abdülhamit, who assign great importance to artists, the expenses on the gravestone is afforded by Abdülhamit and existing gravestone of Muallim Naci is erected.

Key Words: Abdülhamit II, Ahmet Midhat, Ahmet Metin ve Şirzad, Novel, gravestone

---

* Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniv. Devrek Fen-Edeb. Fak.

Ahmet Midhat Efendi'nin en hacimli romanları arasında yer alan *Ahmet Metin ve Şirzad*'ın II. Abdülhamit'e takdimi ve böyle bir eser karşılığında devrin padişahından beklenen "inayet", neticeleriyle birlikte, Sultan Abdülhamit ve Ahmet Midhat Efendi'nin kadirşinaslığına güzel bir Örnek teşkil ediyor. "*Gazi Ertuğrul Beg*" manzumesiyle "Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman" unvanını kazanan Muallim Nâcî'nin vefatı, kayın pederi Ahmet Midhat ve devrin padişahı Sultan Abdülhamit'i acı ve üzüntü ortak paydasında bir araya getirir. Abdülhamit, cenaze masraflarının hazine-i hassadan karşılanması ve merhumun Sultan II. Mahmut'un türbesinin bulunduğu hazireye gömülmesini emreder.¹ Osmanlı Sultanının bu ilgisi, Ahmet Midhat'ın kederini bir nebze olsun hafifletmiştir. Aradan bir müddet geçer ve Hâce-i Evvel, o zaman itibarıyla en son kaleme aldığı *Ahmet Metin ve Şirzad* romanını² Abdülhamit'e takdimle Türk hakanından küçük bir istekte bulunur. Ahmet Midhat'ın bugüne kadar bilinmeyen bu maruzatı ve sonrasında cereyan eden hadiseleri, Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz birkaç belgeyle gün ışığına çıkarıyoruz. Bu belgeler önemli; ancak işe söz konusu romanı kısaca tanıtmakla başlayalım.

Ahmet Metin ve Şirzad romanı, Ahmet Midhat'ın birçok eseri gibi, önce *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilmiş; daha sonra da aynı dizgiyle kitap olarak yayınlanmıştır. Eserin iç kapağında "Hakayık-ı Tarihiyye Üzerine Müessis Roman" kaydı; bunu takip eden sayfada da "İfadecik" başlığını taşıyan kısa bir ön söz vardır. Ahmet Midhat, bu mukaddimede eserdeki kahraman ve olayların hayalî; tarihî ve coğrafi bilgilerin ise, gerçek olduğunu belirtir. Ardından romanın telifi sırasında Jules Verne ile Alexandre Dumas'dan istifade ettiğini; ayrıca, faydalı olacağı ümidiyle romanda haritalara, fen ve sanayiye ait bazı şekil ve plânlara da yer vereceğini açıklar. Ancak, ön sözde vaat edilmesine rağmen eserde herhangi bir haritaya rastlanmaz. Bununla birlikte I. ve II. bölümde, Ayvansaray'da inşa edilen yatın taslak, plan ve projesini gösteren resimler yer alır.³

İhtiva ettiği resim ve projelerle resimli roman hüviyetine yaklaşan *Ahmet Metin ve Şirzad*; "Yeni Hasan Mellâh", "Yeni Meliketü'l Bahr", "Bir Eski Aşına", "Madame Çokoganev", "Safha-yı Tarihe Bir Nazar", "Pire'den Otranto'ya", "Roman İçinde Roman", "Sicilya'da Şirzad", "Eski Robenson" ve "Netâyic" başlıklarını taşıyan on bölümden oluşur. Eserin ana yapısını belirleyen bu kısımlara bir de "Hatime" ilâve edilmiştir.

Ahmet Midhat, konu edindiğimiz romanda Ahmet Metin adlı Türk gencini, Selçuklu devrinde yaşamış Şirzad adlı bir Türk asilzadesinin izlerini aramak üzere Sicilya'ya gönderir. Ahmet Metin, İtalyanca yazılmış *Şirzad* isimli

¹ Muallim Nâcî'nin "Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman" olması ve cenaze merasimiyle ilgili daha geniş bilgi için bkz., Celâl TARAKÇI, *Muallim Nâcî Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun, 1994, s. 148-151

² Ahmet Midhat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzad*, İstanbul, 1309, 727 s.

³ Plan ve projeler için bkz., A.g.e., s. 13-85

bir roman okur. Eser, iki yüz elli yıl önce basılmış; romanda anlatılan olaylar ise, yedi yüz-sekiz yüz yıl önce yaşanmıştır. Şirzad, denizcilik bilgisini arttırmak üzere Sicilya'ya gitmiş, orada birçok Avrupalıyla tanışmış ve başından pek çok hadiseler geçmiştir. Ahmet Metin, okuduğu bu romandan çok etkilenir. Ancak, eserde Şirzad'la ilgili her şeyin anlatılmadığını düşünerek, bu kahramanın yaşadığı yerleri görmek ve başından geçenleri tespit etmek ister. Neticede, kararını verir. Sicilya'ya giderek, Şirzad'ın şahsında Türk-İslâm kültürünün izlerini ortaya çıkaracak ve elde ettiği bilgileri tarih sayfalarına geçirecektir. Bu amaç doğrultusunda ilk iş olarak bir yelkenli projesi çizer. Meliketü'l-Bahr ismini verdiği bu yelkenli, Ayvansaray'da Türk sanatkarlarınca inşa edilir. Nihayetinde tüm hazırlıklar tamamlanır ve İzmit'ten Sicilya'ya doğru yelken açılır.

Yolculuk sırasında pek çok zorlukla karşılaşan Ahmet Metin; ileri görüşlülüğü, geniş bilgi ve tecrübesiyle bunların üstesinden gelmeyi başarır. Pire Limanı'nda Neoferi adlı bir kadınla tanışır. Neoferi'nin seyahat ettiği vapur, deniz haydutlarınca yağmalanıp yakılmıştır. Genç kadın, Ahmet Metin'le hemhal olduktan sonra onun bilgi, tecrübe ve karakterine hayran olur. Eğer kabul ederse onunla birlikte seyahat etmek istediğini söyler. Sonuç olarak bu arzu kabul görür. Böylece Ahmet Metin, Neoferi ve genç kadının eşim diye tanıttığı Nikoloso üçlüsü, mürettebatla birlikte Sicilya'ya doğru yola koyulur. Ahmet Metin ile Neoferi, seyahat boyunca tarih, coğrafya ve güzel sanatlar üzerine sohbetler eder. Bu çerçevede yapılan uzun konuşmalar, Türk gencinin bilgi ve görgüsünün ne derece ileri olduğunu ispatlar. Deniz seyahatinin sona ermesi ve başta Palermo ve Monreal olmak üzere Sicilya şehirlerinin gezilmeye başlanması, Türk-İslâm tarihinde gizli kalmış pek çok hadise ve kültürel mirasın Ahmet Metin tarafından ortaya çıkarılmasıyla nihayet bulur.

Yukarıdaki satırları kısaca toplamak icap ederse, Ahmet Midhat, Ahmet Metin'in İzmit'ten Sicilya'ya uzanan otuz günlük deniz seyahati boyunca ve Sicilya'da yaşadıklarıyla ideal bir Türk gencini karakterize etmeye çalışır. Bu kahraman, tarihten coğrafyaya, güzel sanatlardan denizcilik bilgisine varıncaya kadar hemen her sahada bilgi ve birikime sahiptir. Romanda en ilgi çekici nokta ise, Türk tarihinde Osmanlı öncesi dönemlere atıflar yapılmasıdır. Ahmet Midhat, baş kahramanı Ahmet Metin vasıtasıyla, Türk tarihinin çok eski devirlere dayandığını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan evvel de Türklerin büyük devletler kurduğunu okuyucularına nakleder.

Buraya kadar özetlediğimiz bilgilerden sonra biraz da *Ahmet Metin ve Şirzad* romanının tercihi bahsine değinelim. Tahmin edileceği üzere, İmparatorluk tahtında oturan ve aynı zamanda tüm dünya Müslümanlarının halifesi olan bir zata sıradan bir eserin sunulamayacağı ortadadır. Bunun şuurunda olan Ahmet Midhat, neşrettiği onca eser arasından *Ahmet Metin ve Şirzad*'ı tercih eder. Bu tercihle birlikte tabii olarak, akla "Neden *Ahmet Metin ve Şirzad*?", suali geliyor. Sual sormak cevabın yansıdır, fehvasınca bu sorunun ardından zihne tahmini de olsa şu cevaplar geliyor. En başta, söz konusu romanın yeni kaleme alınmış olmasının bu seçimde rol

oynaması elbette mümkün. Zira, beş-on yıl önce piyasaya sürülmüş, “yüzü eskimiş” bir romanın padişaha takdim edilemeyeceği malumdur. İkinci bir sebep, eserde “Selçukluluk” ve “Osmanlılık”, daha doğru bir ifadeyle de “Türklük” üzerine vurgu yapılması, pekâlâ olabilir. Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerin isyan bayrağı açtığı günlerde "Türk" unsurunu öne çıkarmak oldukça anlamlı görünüyor. Ahmet Midhat, bu noktayı, padişaha sunduğu maruzatta bizzat kendisi ifade eder. Romanda dikkatimizi çeken bir başka husus, eserde yeni yetişen nesiller için örnek bir Türk gencinin çizilmiş olmasıdır. Bu roman vasıtasıyla yeni yetişen nesillere bir model sunulur. Bu hususiyet; dağılmanın eşğine gelen bir imparatorluğu ve dejenere olmuş bir milleti yeniden inşa etmenin yollarını arayan bir hükümdar için göz ardı edilemeyecek noktalar olsa gerek. Yine, Batı'dan getirttiği yeni baskı aletleriyle resimli gazete, dergi ve kitapların neşrine destek olan⁵⁴ Abdülhamit için, sayfaları arasında gemi plân ve projelerine de yer veren *Ahmet Metin ve Şirzad* romanı, ilgi çekebilecek bir hüviyet taşıyor. Bütün bunlara ilâve olarak, eserin baş kahramanlarından Ahmet Metin ve Neoferi birlikteliğinde, eserin kurgusunu şekillendiren polisiye olayların da bu tercihte pay sahibi olma ihtimali vardır. Bu çerçevede, Sultan II. Abdülhamit'in polisiye romanlara ve seyahatnamelere ne derece ilgi duyduğu ortadadır.⁵ Bu tür romanlarla ilgilenen padişah için, eserin kurgusu bir cinayetın aydınlatılmasını İçeren bölümleriyle ilginç bir görünüm kazanır. Ahmet Midhat adına yaptığımız bu tahminlere başka ihtimalleri de eklemek pekâlâ mümkündür. Ancak, biz meseleye birkaç noktadan da olsa işaret etmekle yetiniyoruz.

Ahmet Metin ve Şirzad'm intihabı bahsinden sonra sözü, bu romanın Sultan Abdülhamid'e takdimi ve bu vesileyle Padişah'tan beklenen inayete getirebiliriz. En başta da belirttiğimiz gibi Sultan ü. Abdülhamit, Muallim Naci'nin vefatına üzülmüş ve merhumun II. Mahmut türbesinin bulunduğu nazireye gömülmesini ferman buyurarak, cenaze masraflarının kendi özel harcamalarından karşılanmasını emretmiştir. Osmanlı Devleti'nde kaptan-ı derya, sadrazam ve harbiye nazırı gibi en yüksek mevkilerde görev yapmış kimselerin gömüldüğü bir nazireye, Muallim Naci'nin defnedilmesi, ailesi için teselli kaynağı olmuştur şüphesiz. Abdülhamit'in bugün itibarıyla pek de alışık olmadığımız bu davranışı, söz konusu lütufla sınırlı kalmaz. Buna ilave olarak, Naci'nin ailesine bir telgraf çekerek teessürlerini bildirir ve yaverini de göndererek Ahmet Midhat ile yakınlarına baş sağlığı diler. Tabii olarak Ahmet Midhat, bu ilgiye müteşekkir kalır. Cenaze'ye gösterilen alâkadan ötürü *Tercüman-ı Hakikat*'te teşekkür makamında bir bend neşreder.⁷⁶ Ayrıca, kalbinde padişaha duyduğu minnettarlığı, kâğıda da dökmeyi ihmal etmez. Hadiseden bir gün sonra şükran duygularını ifade eden bir mektup kaleme alır ve saraya takdim eder. Dua, saygı, ve minnet ifade eden bu mektubu, okuyucularımıza bugünkü harflerle nakledeyim:

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ahmed İhsan TOKGÖZ, *Matbuat Hatıralarım*, Haz. Alpay KABACALI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 51-65, 103

⁵ Ayşe OSMANOĞLU, *Babam Sultan Abdülhamid-Hatıralarım*-, İstanbul, 1986, s. 24

⁶ TARAKÇI, *Muallim Naci Efendi -Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki-*, s. 154

"Cenâb-ı Rabbü Lâyezeli velî-ni'met bi-minnet-i a'zamımız pâdişâhımız efendimiz hazretlerini îlâ-âhîri'd-deverân erîke-nişân-i şevket ve iclâl ve kemâl-i sıhhat ve afiyet ve fart-ı sürür ve sa'âdet ile muvaffaku'l-âmâl buyursun âmîn. Hilâfet-meâb meâlî-nisâb efendimiz hazretlerinin en sâdık memlûklerinden olan dâmâd-ı hendeği Muallim Naci'nin intifâyı şib'a-i hayatıyla cihân-pîş-i çeşmimizde bir zulmet-âbâd hâlini iktisâb eylemiş olduğu sırada gerek telgraf ile ve gerek yâverân-ı hazret-i şehr-i yârîlerinden biri vasıtasıyla merhameten râyegân buyurulan âsâr-ı İltifât-ı a'le'd-derecât-ı şehinşâhîleri fecî'a-i vâki'adan muteellid kâffe-i teessürât-ı nâcizânemizi da'avât-ı hayriye-i cenâb-ı tâcidârîlerinin her nefeste tekrarı hissiyât-ı tazarru'iyyesine kalb etmiş ve hâl-i hayâtında müstağrak-ı envâ'-ı avâtıf-ı mülûkâneleri olan merhumun vefatıyla beraber yine hakkında bi-dirîğ buyuruna âsâr-ı inâyât-ı erbâb-ı dâmen ve ma'rifetin tâ âhirete kadar himâyet-i celîle-i şehinşâhîlerine mazhariyetini ve bu hâl-i alâkadar ve şân-ı azamet-nisân-ı fârukânelirinin derecesini müsbet ve perverde-i nân u ni'met-i hazret-i velîni'met-i bi-minnet olan kâffe-i efârd-ı âi/e-i hakîrânemce ile'l-ebed zeyb-i hâtıra olacak bir iltifât-ı mekârim-âyât-ı ale'lâl bulunmakla ve abd-i der-muhrîzeleri hakkında inâyeten şeref-sudûr buyurulan vesâyâ-yı mülûkâne ve hakimane mahzar-ı eser-i ilham buyuruldukda kâtibe-i ahvâlde emr u ferman ve lütf u inayet ve ihsan pâdişâh-ı fârukcâh efendimiz hazretler inindir.⁷

Abd-İ memlûkleri

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere Ahmet Midhat, acı kaybına karşılık Abdülhamit'in yakın ilgisiyle müteselli olmuştur. Naci'ye yüksek makamlarda görev yapmış devlet erkanı gibi değer atfedilmesi ve onların gömüldüğü hazireye defnedilmiş olması, ailesi için memnuniyet verici bir vakıa olur. Muallim Naci'nin "Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman" olması, doğal olarak bu İlgide pay sahibidir. Bu sıfatın ne derece önem arz ettiğini; yahut da bir sanatkâr olarak Naci'nin Abdülhamit yanında nasıl bir kıymete sahip olduğunu, Meşihat Dairesi'nden padişaha takdim edilen bir maruzatta daha açık bir şekilde görebiliyoruz. Osmanlı Sultanı'na, Meşihat Müsteşarı tarafından Muallim Naci'nin terekesinin nasıl ve kim tarafından yazılacağı sorulmaktadır:

⁷ BOA, Y..PRK.AZJ., 26/N/1310 (13/04/1893), 23/128

"Yâ Rab budur senden dâim niyazım
 Âfiyetde dâim ola şevketlü pâdişâhım
 Şevketlü Efendim Hazretleri

Ahmed Midhat Efendi'nin damadı olup geçende vefat eden Mu'allim Nâcî Efendi'nin terekesi yazılmak için mürâca'at olunduğu Kassam Efendi ifadesiyle istîzân-ı mu'âmele etmekle bu bâbda ne veçhile hareket olunması hakkında emr u fermân-ı şahaneleri olur ise o veçhile hareket olunacağı ma'rûzdur. "⁸

Fi 19 Şevval sene 310 (06/05/1893)

Ed-dâ'î

Müsteşâr-ı Meşihat

Bu yazışmalar, Osmanlı tarihini yazan bir tarih-nüvisе verilen kıymeti net bir şekilde ortaya koyuyor zannederim. Haliyle bütün bunlar Naci'nin ailesi için önemli manalar ifade etmektedir. Vefat hadisesinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçer, acılar birazcık da olsun küllenmiştir. Daha önce inayet buyurulan defin meselesi, Ahmet Midhat tarafından bir roman vesilesiyle tekrar gündeme getirilir. Müellif, en son kaleme aldığı *Ahmet Metin ve Şirzad* romanını, güzel bir cilt ve yıldızlarla saraya takdim edilebilecek bir ameliyeden geçirir.⁹ Kitabın saray kütüphanesine yaraşabilecek bir hüviyet kazanmasıyla da Mabeyn-i Hümayûn'a müracaat eder. Tabîi olarak eserle birlikte bir maruzatı da vardır. Ahmet Midhat, kaleme aldığı maruzatta *Ahmet Metin ve Şirzad* adlı eserinde Osmanlılık yanında Selçukluluk gibi Türk unsuruna ehemmiyet vererek Türklük şuurunu işlediğini belirttiikten sonra bu romanını vesile kılarak, padişahın yüksek bir makam veya maddî bir ihtiyacının giderilmesini dilemek yerine, Muallim Naci'nin mezar taşının dikilmesine izin verilmesini ister. Öyle ya, bir iki vesileyle ifade ettiğimiz gibi, kaptan-ı derya, harbiye nazırı veya sadrazamların yanında gömülü bir şaire mezar taşı yaptırmak, elbette yine devletin izniyle mümkün olabilecektir. Ahmet Midhat'ın söz konusu müracaatı, bugünkü harflerle aşağıdaki gibidir:

"Mâbeyn-i Hümayûn Cendb-ı Mülûkâne Başkilâbet-i Celîlesine

Ma 'rûz-ı bende-i kemlneleridir ki

Selçukluluk ve Osmanlılık unvanlarıyla Asya'nın münlehâ-yı şarkisine Afrika'nın müntehâ-yı garbına kadar cihanı şan ve şerefiyle doldurmuş olan "Türk" kavm-i

⁸ BOA, Y..PRK.MŞ., 19/L/1310 (06/05/1893), 4/54

⁹ Romanın bu nüshası, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Kütüphanesinde 78216 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

necibinin fezâil-i celile-i İslâmiye ile imtizaç eden ulüvv-i ahlâkı üzerine bil-ibtinâ âcizane kaleme almış olduğum büyük roman kütübhone-i hümayûn cenâb-ı hilâfetpenâhiye vaz'a lâyük görölür ise masrufu himem-i celile-i dâver-i e/hamileri buyurulmak niyazıyla –zât-ı sütûde-sfât-ı devletleri için olan nüsha ile beraber- takdime cesaret edilmiştir. Bu roman Avrupa âlem-i edebiyatınca dahi mahzar-ı takdir olmuş ve nâm-ı nâçizâneme gazetelerde bendler yazılmış bulunmasını kendimce değil mücerred cümlemizin muallim-i hakikisi olan zât-ı hikmet-i şimal cenâb-ı şehriyârımın cümle-i âsâr-ı terakkiyât-ı hümayûnlarından bulunmak haysiyyetiyle medâr-t mübâhat addeylerim.

Nâcî merhumun kabri üzerine bir taş vaz'ı familya halkınca arzu edilerek bu bâbda müsâ'ade-i celile-i cenâb-ı şehriyârînin istihsâli hususunda dahi inâyet-i kerîme-i âsfâneleri rica olunur. Her hâlde emrû ferman hazret-i veliyyü 'l-emrindir. ^{m10}

13 Mayıs 1310

Ahmet Midhat Bey

Bahsi geçen maruzat, ilgili mercilerce Abdülhamit'e sunulur. Osmanlı Sultanı. Ahmet Midhat'ın bu isteğini boş çevirmez ve söz konusu müracaat aile bireylerini memnun edecek bir şekilde sonuçlanır. Merhumun kabrine taş dikilmesine izin verilir. Üstelik dikilecek mezar taşının masrafları da yine II. Abdülhamit'in özel harcamalarına ayrılan bütçeden karşılanacaktır. Bu karar üzerine, Ahmet Midhat'ın Başkitabet Dairesine takdim ettiği maruzat üzerine şu satırlar düşölür: "*Müteveffa mûmâ-ileyhün kabri üzerine bir taş vaz'ı hazine-i hassaya tebliğ olunmuştur. " 3 Zilhicce 1311(07/06/1'894) -Mühür-*

Hulâsa, Ahmet Midhat'ın isteği ve padişahın izniyle Muallim Nâcî'nin kabri, virane olmaktan kurtulur. Mezar taşına merhumun vaktiyle kaleme aldığı şu beyit hakk edilir: "*Hak-perestim arz-ı ihlas ettiğim dergâh bir/Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir "*

Yine bu satırların arkasından şahideye şu ibare kaydedilir: "*Tarih-nüvis-i selâtin-i Âl-i Osman Muallim Nâcî Efendi Hazretlerinin ârâmgâh-ı manevisidir" Vilâdeli, 1265-İrtihali, 1310"*

Son cümle olarak, Muallim Naci'nin ölümüyle vukua gelen yukarıdaki hadiseler, sebep ve sonuçlarıyla birlikte devrin sultanı, sanatkâr ve halk arasındaki ilişki çerçevesinde, hem kadirşinaslığa; hem de sanatçı ve sanat eserine verilen kıymeti göstermesi açısından kültür tarihimizde silinmez izler bırakır.

¹⁰ BOA, Y.MTV., 28/ZA/1311 (03/06/1894), 96/98

KAYNAKLAR

1. Ahmet Midhat Efendi (1309), *Ahmet Metin ve Şirzad*, İstanbul.
2. BOA, Y..PRK.AZJ., 26/N/1310, 23/128
3. BOA, Y..PRK.MŞ., 19/L/Î310, 4/54
4. BOA, Y.MTV., 28/ZA/1311, 96/98
5. Osmanoğlu, Ayşe (1986), *Babam Sultan Abdülhamid-Hatıralarım-*, istanbul.
6. Tarakçı, Celâl (1994), *Muallim NâcîEfendi -Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki-*, Samsun.
7. Tokgöz, Ahmed İhsan (1993), *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay KABACALI), İstanbul: İletişim Yayınlan.